

Historische Kring IJsselstein 89 (dec. 1999)

<https://hdl.handle.net/1874/10071>

.....Zegen of Glorie?

Over het middeleeuwse grafmonument in de
Nederlands Hervormde Kerk te IJsselstein

door Xabier Jense

INLEIDING

In de Hervormde Sint Nicolaas Kerk te IJsselstein bevindt zich een middeleeuwse graftombe, die in de Noordelijke Nederlanden de oudste in zijn soort is.

Het grafmonument is eigenlijk pas in het midden van de 19de eeuw bekend geworden, dat wil zeggen dat er amper bronnen bekend zijn van voor die tijd waarin expliciet iets over het graf geschreven is.

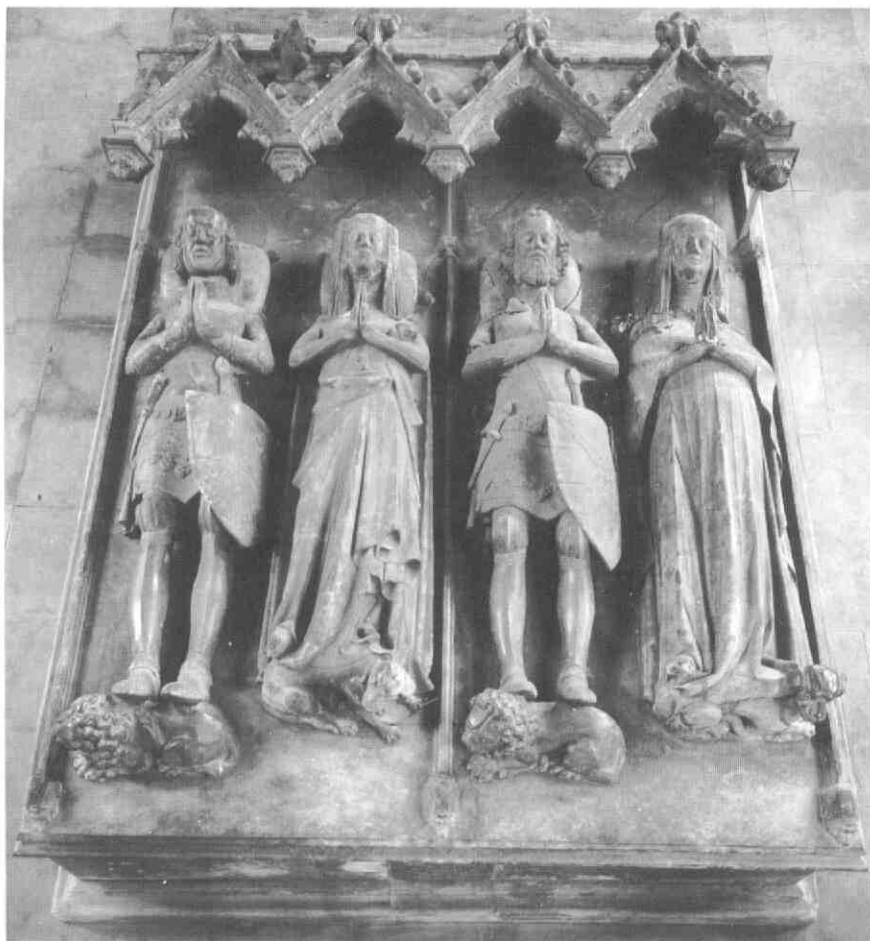
Het is zo'n bijzonder monument omdat op de grafplaat vier liggende personen te zien zijn en dat is een vrij uniek gegeven. In de literatuur is aan de achtergrond van deze graftombe en aan de vraag waarom hier vier mensen naast elkaar zijn afgebeeld weinig aandacht besteed.

VISUELE ANALYSE PRAALGRAF

De graftombe [zie afbeelding 1] staat tegenwoordig in het koor van de Nicolaaskerk. Het gaat hier om een gotisch praalgraf, met een langwerpige katafalk die een lengte heeft van 4.04 m., een breedte van 2.68 m. en een hoogte heeft van 0.80 m. Het praalgraf heeft ook als graf zelf gediend ¹.

De vier grafbeelden op de grafplaat zijn met cement vastgemaakt ². De beelden zijn niet in hoogrelief uitgehouwen, maar rondom afgewerkt. De twee mannen op het graf zijn ongeveer 1.80 m. en de twee vrouwen zijn ongeveer 1.65 m. lang.

De deksel van het graf is waarschijnlijk oorspronkelijk uit één stuk steen gemaakt ³. Het grafmonument is gemaakt van Namens steen, een steensoort afkomstig uit de omgeving van de Belgische stad Namur ⁴. Over de maker(s) van de graftombe is niets bekend. Over de plaats van herkomst van het praalgraf daarentegen is wel het een en ander bekend: het werd hoogstwaarschijnlijk in een atelier in Doornik in Vlaanderen gemaakt [zie pag. 15: STIJL PRAALGRAF]. Het graf is mogelijk op bestelling gemaakt en vervolgens zou het kant en klaar per schip naar IJsselstein zijn vervoerd. Ook over de datering van het grafmonument is veel onzekerheid: deze loopt uiteen van ongeveer 1330 ⁵.

1.
Het praalgraf
van de heren
van IJsselstein
met hun eega's
in de Nederlands
Hervormde
Kerk.

omstreeks 1350⁶, de periode tussen 1370-1377⁷ tot rond 1390 genoemd⁸. Wat naar mijn mening een goede datering zou zijn, stel ik aan het einde van deze bijdrage aan de orde. Op het graf zijn verder geen oorspronkelijke inscripties of merktekens aangetroffen. Het is niet bekend of de beelden beschilderd zijn geweest. Tegen beschildering pleit dat het een betrekkelijk dure steensoort was; vòòr beschildering pleit dat het mooier zou zijn geweest en kleur de figuren meer levensecht zou hebben gemaakt.

De staat van het graf is redelijk goed, maar dat is een hele lange tijd anders geweest. Toen het werk in 1850 ontdekt werd, was de toestand waarin het verkeerde erbarmelijk. De graftombe onderging in de loop van anderhalve eeuw maar liefst vier restauraties, namelijk in de jaren 1857-1859, in 1908, in 1915/16 en in 1983. Al deze werkzaamheden hebben het praalgraf in een lappendeken van structurele en cosmetische reparaties⁹ veranderd. Heden ten dage mag de tombe toonbaar zijn, dat neemt niet weg de grafplaat ontsierd wordt door de vele kleine en grote breuken.

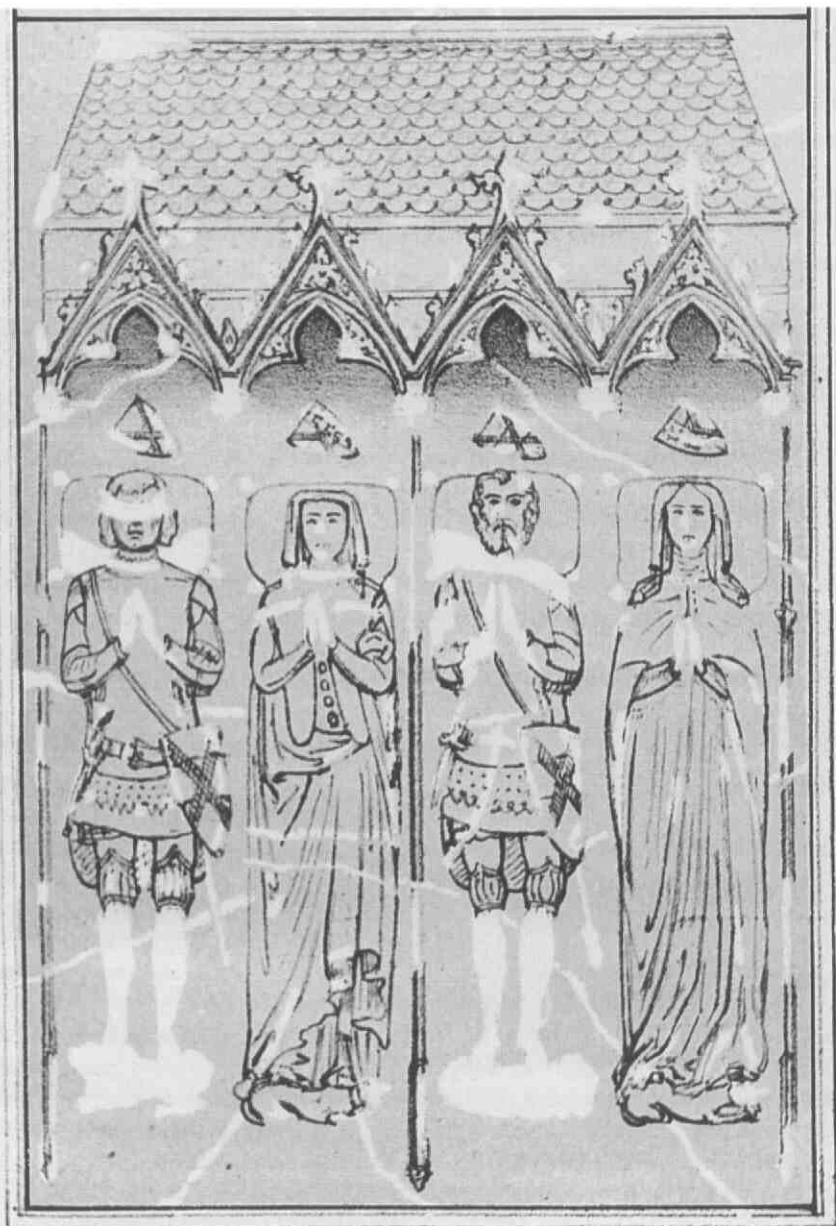
HISTORIE GRAFTOMBE

De wederwaardigheden van het grafmonument begonnen volgens de eerste overleveringen tijdens een vergadering van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in het voorjaar van 1850. De Leidse conservator van het Rijksmuseum voor Oudheden, Dr. L.F.J. Janssen, bracht toen dit gezelschap mondeling en later schriftelijk op de hoogte van het bestaan van een 'merkwaardige tombe' in de kerk van IJsselstein¹⁰. Over het grafmonument was tot dan toe vrijwel niets bekend.

De graftombe bevond zich in het noordertransept van de kerk. Aan het begin van de 19de eeuw had men uit gebrek aan zitplaatsen om het praalgraf een houten bekisting aangebracht ter beschutting en overdekking en het zo aan de ogen van het publiek onttrokken. Boven op de constructie had men stoelen voor de kerkgangers geplaatst. Janssen had tijdens een bezoek via een deurtje in de bekisting met een kaars in de hand de graftombe bezichtigd en het verder op de tast leren kennen¹¹. De personen waren van hoge rang en rijk van kostuum. De Leidenaar vermoedde dat de beeldengroep de Van Amstels zou kunnen voorstellen.

Het leek wel of het genootschap niet echt onder dit indruk was van deze mededeling, want pas in de notulen van de directievergadering van het genootschap van december 1850 werd er iets over 'een zeker praalgraf te IJsselstein' gemeld, dat wel meer onderzoek verdiende¹². In februari 1851 ontving de Leidse conservator een brief van het genootschap. Daarin stelde het bestuur dat het onderzoek van de graftombe 'uit oudheidkundig oogpunt' als belangrijk werd geacht. Alleen had het bestuur nog steeds niet door dat Janssen haar alleen van het bestaan van het graf op de hoogte had willen stellen. In een schriftelijke reactie legde Janssen aan het Genootschap het idee voor om een commissie op te richten voor onderzoek van het praalgraf. Dit nam het bestuur over. Daarna gebeurde er, alle mooie voornemens ten spijt, niet veel om de graftombe zoveel mogelijk toegankelijk te maken voor historisch-archeologisch onderzoek. Pas in oktober 1853 kwam de zaak in het genootschap ter sprake. Men had toestemming gekregen van de kerkvoogden van de Hervormde Kerk te IJsselstein. Wel werd in een brief door de heren kerkvoogden gewaarschuwd voor te grote verwachtingen: een groot deel van het praalgraf was ingestort en beschadigd¹³. In november van dat jaar werd er een commissie uit het bestuur gekozen, en werd de heer Janssen uitgenodigd om daarin zitting te nemen. Daarna zou het nog twee jaar duren, omdat hij het te druk had en IJsselstein voor hem niet om de hoek lag, en omdat het genootschap het ook allemaal te veel van het jaargetij en de conservator liet afhangen. Midden december 1855 was het eindelijk zover en bracht het P.U.G. een werkbezoek aan de Nicolaaskerk in IJsselstein.

Spoedig daarna verscheen er een rapport, waarin de bevindingen van de commissie waren vastgelegd. Het omschreef het beeldwerk van het praalgraf als 'meer dan middelmatig' en verder werd ook de veronachtzaamde en geschonden staat waarin het graf verkeerde, beschreven¹⁴. De beelden bestonden uit meerdere stukken, van elk beeld was het hoofd afgebroken en ontbraken de handen. Bij de mannen ontbraken de benen en de consoles. De consoles bij de vrouwen waren ernstig beschadigd. Aan de verhemelte ontbraken zes fleurons

2.
Het praalgraf met
de beschadigin-
gen zoals die
voor de restaura-
tie van 1859 wer-
den vastgesteld.

[zie afbeelding 2]. De dekplaat was in 18 stukken gebroken¹⁵. De verbrijzeling van een aantal delen was vermoedelijk te wijten geweest aan de aanwezigheid van troepen van Lodewijk XIV, alias de Zonnekoning, tijdens de Franse bezetting van IJsselstein in 1672¹⁶. Uit welke tijd de bekisting dateerde werd niet vermeld en waarom die om het praalgraf was gebouwd evenmin. Hoogstwaarschijnlijk omdat het grafmonument er door de vele vernielingen niet meer uit-

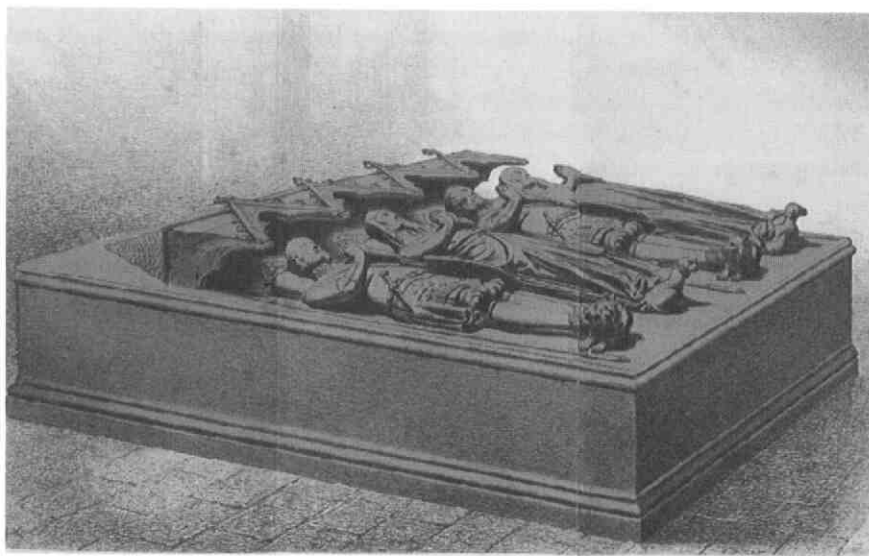
zag. Helaas valt uit de voorafgaande eeuwen niets over het monument te vermelden, omdat de bronnen daarover ook zwijgen als een graf.

Op de graftombe werden 3 verroeste ruitershelmen daterend uit de vroege 16de eeuw gevonden, alsmede de elleboog van een harnas. Over de mogelijke oorsprong van en over een eventuele reden voor de aanwezigheid van deze attributen op het graf werd verder niet gerept¹⁷. Het rapport gaf vooral vanwege de zorgelijke staat waarin het praalgraf verkeerde het advies tot een spoedige en degelijke restauratie over te gaan. Een andere reden om er werk van te maken was de historische betekenis van het grafmonument, vanwege de beeltenis van een 'vaderlandsche heldin'¹⁸.

Het groeiend besef dat het hier om een buitengewone graftombe ging, bracht het genootschap ertoe om zich in te zetten voor de restauratie van het grafmonument, wat blijkt uit een brief aan de kerkvoogden van de Hervormde kerk waarin de verzekering werd gegeven dat het herstel van het grafmonument een onderwerp van 'ernstige overweging' diende te zijn¹⁹. De zaak kwam in een stroomversnelling: in april 1856 werd door het genootschap contact opgenomen met de Utrechtse beeldhouwer E.F. Georges en werd er tevens het principe besluit genomen waarin het P.U.G. zich bereid toonde in de restauratiekosten te delen. Voor de restauratie van het praalgraf had de beeldhouwer een kostenraming gemaakt ten bedrage van f 1600,-. Ondanks de financiële reserves van het genootschap werden allerlei instanties aangeschreven om mede bij te dragen aan de restauratie. Ook aan koning Willem III werd een bijdrage gevraagd, hij was immers baron van IJsselstein. Bovendien was de baronie 'ten alle tijden een troetelkind van het huis van Oranje geweest'. Zijne Majesteit echter weigerde op stiefvaderlijk wijze 'resoluut'²⁰. In april 1857 kon een begin gemaakt worden met de restauratie en aan het einde van dat jaar werd het graf van het noordertransept naar het ruime priesterkoor overgebracht. Bij de opening van het graf werden geen beenderen gevonden.

Gedurende 1858-1859 kwamen bij het genootschap enige malen klachten van de kerkvoogden binnen, waarin zij stelden dat de restauratie van de graftombe maar niet zou opschieten. Het genootschap gedroeg zich wat terughoudender: de restaurateur werd enige malen verzocht de opdrachtgever over de stand van zaken te berichten. Waarschijnlijk dacht iedereen dat het monument aan het einde van 1858 wel klaar zou zijn, maar pas in november 1859 kon de beeldhouwer melden dat het werk erop zat. De gerestaureerde graftombe werd op 12 december 1859 plechtig overgedragen aan heren Kerkvoogden van de Hervormde kerk. Tijdens een feestelijke bijeenkomst werd het herstelde praalgraf onthuld. Aangezien de oorspronkelijke maker van het werk niet bekend was, vond men dat de naam van de restaurateur niet op het gedenkstuk mocht ontbreken. Er kwam een koperen plaat aan de voeten van de gisanten met daarop een Latijnse tekst, waarin de naam van de beeldhouwer werd vermeld.

De restauratie mocht lang geduurd hebben, het genootschap was er niet ontevreden over. In een brief begin 1858 schreef het genootschap aan de beeldhouwer dat 'door uw schone kunst [u] alzoo [hebt] mogen medewerken om belangrijke gedenktekenen der geschiedenis op een waardige wijze voor het nageslacht te bewaren'²¹.

3.
Het IJsselsteinse
praalgraf na de
restauratie van
1859.
(steendruk: P.W.
van de Weyer,
Utrecht)

Ook Janssen viel een groot compliment ten deel. In de aan hem gerichte dankbetuiging stond dat het genootschap 'vertrouwt dat aan [het] herrezen monument Uw naam verbonden zal blijven en nakomelingschap U danken zullen, voor de geschiedenis van ons, een harer herinneringsteekenen aan de vergetelheid te hebben ontrukkt'²².

Decennia lang werd niets meer van het grafmonument vernomen tot in 1904 er bij het P.U.G. weer berichten binnensijpelden over de zorgwekkende staat van het praalgraf. In een brief van de historicus en archivaris S. Muller Fz. van oktober 1904 bleek dat een 'goede restauratie' van het grafmonument noodzakelijk was, omdat het opnieuw in verval was²³. Na een werkbezoek aan de Nicolaaskerk berichtte Muller in 1905 dat sinds zijn vorige bezoek de toestand van de graftombe 'merkbaar' achteruit was gegaan. De schrijver vervolgde, dat het hem leek 'dat de omstandigheid dat het kerkkoor tevens gebezigd wordt als bergplaats van banken en andere rommel, waarschijnlijk de reden is, dat het monument zo gehavend is'²⁴. Er was weer sprake van gebroken en losliggende stukken en het monument was bovendien zeer vuil.

Een trieste constatering die de veronderstelling rechtvaardigt dat de graftombe in de periode na de laatste restauratie niet de hoede en zorg had gekregen die het verdiende. Het lijkt alsof het Genootschap tijdens de eerste restauratie al bedenkingen had. In 1857 dacht men er aan om van de heren kerkvoogden een schriftelijke verklaring te vorderen, dat zij om dit 'grootse' monument een ijzeren hek zouden plaatsen. Een mondelinge toezegging is door deze heren nooit nagekomen. De verzekering van het kerkbestuur voortdurend te waken tegen de beschadiging van het monument, was door het ontbreken van een hekwerk, van weinig waarde²⁵. Over de restauratie werd in 1906 onderhandeld, waarbij de aartsbisschop Mgr. G.W. van Heukelum het aanbod deed om een deel der kosten voor zijn rekening te nemen. Helaas is niet bekend waarom²⁶.

Tijdens het eerste decennium van deze eeuw kwam de zorg van dit historische monument aan de *Provinciale Commissie van Toezicht op de bewaring en instandhouding van voorwerpen van waarde uit het oogpunt van geschiedenis en kunst* toe. Deze was over de situatie evenmin te spreken, zodat het kerkbestuur een ernstige vermaning kreeg waarin de meest ernstige tekortkomingen werden aangegeven: 'Moge deze restauratie door het Kerkbestuur gewaardeerd worden en streng de hand worden gehouden aan de thans gemaakte bepaling, dat het monument niet dan onder toezicht voor de bezoekers te bezichtigen is!²⁷

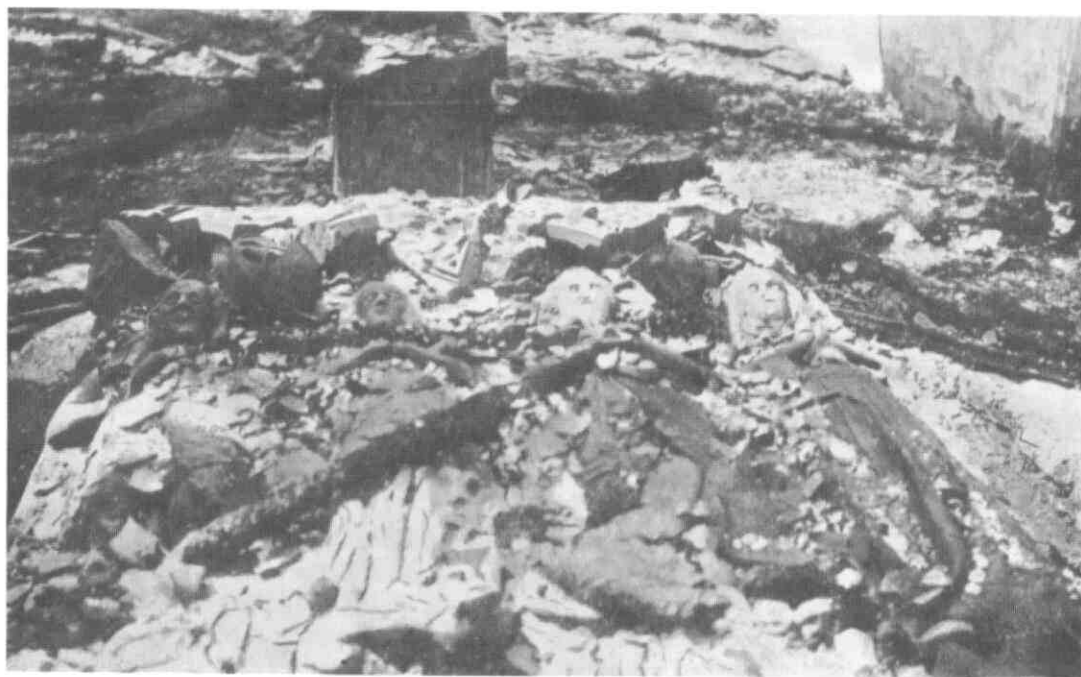
In 1909 kon eindelijk de graftombe door Lambert te Riele worden hersteld²⁸. Maar met het herstel van het praalgraf deed zich een nieuw probleem voor: de treurige staat waarin het kerkgebouw verkeerde. Het dak van het koor was dermate lek dat het bijna overal regenwater doorliet. Het grafmonument had te lijden onder de lekkages. Het gevaar was niet denkbeeldig dat het hele dak zou instorten als er niet spoedig werd ingegrepen²⁹. De minister overwoog om ten behoeve van de restauratie een bedrag van f 26.500,- uit te trekken, maar dat zou onvoldoende blijken.

Het noodlot sloeg toe: op 10 augustus 1911 brak er brand uit en die legde de kerk geheel in de as³⁰. Het grafmonument bleef niets bespaard. De tombe werd door de brand verhit, terwijl het bluswater voor een flinke afkoeling zorgde en deze temperatuurverschillen zorgden ervoor dat het praalgraf voor een groot deel uit elkaar barstte. En alsof het niet genoeg was, kwam er ook brandend hout en vallend puin, afkomstig van het dak, op de katafalk terecht³¹ [zie afbeelding 4].

Zo was het praalgraf van de heren Van Amstel Van IJsselstein tot een ware puinhoop geworden. Na het bekend worden van deze rampspoed haastte de Provinciale Commissie van Toezicht zich naar de plek des onheils, om te zien welke maatregelen genomen moesten worden om erger te voorkomen. Meer dan een voorlopig advies om de brokstukken van het praalgraf geheel en al met een houten kist te omtimmeren om verdere beschadiging te voorkomen, kon de commissie niet geven. Er moest ook voorkomen worden dat scherven en brokken verloren gingen, onder andere door ontvreemding tijdens de opruimingswerkzaamheden. En tot elke prijs moest voorkomen worden, dat ondeskundigen zelf zouden proberen de stukken aan elkaar te passen, waardoor zij breukvlakken zouden kunnen vernielen³².

Bij een tweede bezoek twee weken later kon men slechts de raad geven het monument tegen inwatering met brandzeilen te bedekken. De fragmenten werden zo opgeborgen dat hun toestand voor bepaalde tijd niet verder achteruit zou gaan. Pas als het koor gerepareerd was, kon men beginnen met veel geduld de fragmenten van de graftombe aan elkaar te passen. De brand in de Sint Nicolaaskerk leek het monument zo ernstig beschadigd te hebben, dat het er naar uit zag dat het afgeschreven moest worden. Zover is het gelukkig niet gekomen, maar dat nam niet weg dat het graf na restauratie gedurende de volgende decennia wederom door rampspoed werd achtervolgd.

Nadat de kerk was hersteld en in november 1915 was ingewijd, werd pas vier jaar na de brand een begin gemaakt met de restauratie van het praalgraf. Het tijdstip waarop het praalgraf werd gerestaureerd was ook niet het meest

4. **Aanblik van het grafmonument na de brand van 10 augustus 1911. Het graf is geblakerd en ligt bedolven onder het puin. Tussen de hoofden van Gijsbrecht en Bertha van IJsselstein is één van de ruitershelmen zichtbaar.**

gunstige³³. In augustus 1914 was de Eerste Wereldoorlog uitgebroken en Nederland kreeg te maken met een schaarste aan constructiematerialen. Het is mogelijk dat daarom voor een goedkope oplossing van repareren werd gekozen: het bevestigen van de losse delen met ijzeren doken³⁴. Door het vochtprobleem dat in de kerk heerste ging het ijzer in de loop van de jaren roesten en uitzetten. De slechte ventilatie van het koor had het steen van het grafmonument zeer vermoeid en dat had verwerking ten gevolg. Ook effecten van de brand en het materiaalgebruik van restauraties begonnen door de tand des tijds parten te spelen. Het Namens steen schilferde af en viel uiteen en allerlei delen van de graftombe begonnen weer los te laten. Begin jaren '60 werd de absolute noodzaak van restauratie wel onderkend, maar er werd verder weinig ondernomen³⁵.

Omdat het college van de Hervormde Kerk te kennen gaf niet over de middelen te beschikken om in de restauratiekosten bij te dragen, hoopte het dat door de ernst van de situatie het verzoek om de restauratie 'zonder financiële bijdrage onzerzijds' door de *Rijksdienst voor de Monumentenzorg* gehonoreerd zou worden³⁶. Dat feest ging niet door. Door allerlei subsidieperikelen en doordat van het kerkbestuur een eigen bijdrage werd verwacht, bleef de zaak vanaf maart 1963 liggen.

Uit een rapport ruim tien jaar later, bleek de situatie als vanouds: het graf verkeerde in een slechte staat door de vele losse delen. De temperatuurschommelingen in de kerk waren niet verdwenen, het ontbrak nog steeds aan ventilatie, zodat oude reparaties met specie werden afgestoten. Verder werd geopperd dat

een deel van de schade aan het graf te wijten was aan de jeugd die stenen naar binnen gooide³⁷. De suggestie die in mei 1977 in een advies gedaan werd om het grafmonument 'als rampgeval aan te merken', spreekt boekdelen³⁸. Door het ontbreken van subsidiegelden voor de restauratie van het praalgraf - vanwege het grote aantal in uitvoering zijnde restauraties en vanwege de in verhouding geringe geldmiddelen- bleef het graf in erbarmelijke toestand verkeren.

Het werd van kwaad tot erger. In een haast emotionele brief van twee bezoekers van de Sint Nicolaaskerk uit 1976 bleek het praalgraf in een staat van 'schandelijke verwaarlozing' te verkeren. Delen van het monument waren verdwenen en naast het monument stond een emmer waarin nog enkel brokstukken bewaard werden. Het door E.F. Georges gerestaureerde monument, schreven zij, verkeerde in een toestand die wellicht 'nog ruïneuzer' was dan die van voor de restauratie. Het gevaar bestond dat het monument binnenkort verloren zou gaan zodat er over een jaar of vijf 'alleen nog maar puin te bezichtigen' zou zijn³⁹.

In de loop van 1977-1978 werden door het college van B&W van IJsselstein smeebeden aan het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk verstuurd, maar een reactie bleef uit. Pas in april 1979 kwam er schot in de zaak: de staatssecretaris was bereid om een subsidie te geven voor de restauratie van het praalgraf⁴⁰.

De onderzoeken die vanaf het begin van de jaren '80 werden gedaan, leverden wederom trieste resultaten op. Het gebruik van gietijzeren doken was een

5. De toestand waarin het praalgraf in oktober 1982 verkeerde. Onder andere is te zien hoe de kop van de hond aan de voeten van Bertha van Heukelom is verdwenen en hoe bij het beeld van Maria van Henegouwen de hals- en schouderpartij beschadigd is.

6.

Detailopname van de deplorabele toestand in 1982.

De rechterschouder van Arnoud en de linkerschouder van Maria van Henegouwen zijn aan puin.

7.

Detailopname van de baldakijn in tegenwoordige staat.

Goed zijn de vele barsten te zien waarmee het dak geheel is bedekt.

breken van het natuursteen zou kunnen vergroten⁴².

Bij ultrasounddoormeting bleek de tombe vele oppervlakkig uitziende breuken en scheuren te hebben die diep waren, 'zo niet door en door'. Uit een ander rapport bleek dat door de breuken en scheuren de hechte samenhang van het materiaal verdwenen was. Kortom de toestand, waarin de beelden verkeerden, was 'abominabel slecht'⁴³. Sommige beschadigingen aan de graf tombe waren zo ernstig dat bij demontage van één van de beelden het bovenlijf vanzelf uit elkaar viel. De romp moest later op een speciale werktafel worden gecompleteerd. De toestand van het grafmonument was nu zo erg, dat men wederom vreesde dat het monument als verloren beschouwd moest worden⁴⁴. De restauratie van 1916 was zo slecht gedaan dat deze opnieuw uitgevoerd moest worden [zie afbeelding 5 en 6].

De plaag van het vandalisme was een andere reden waardoor de graf tombe er slecht uitzag. Het voorstel van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg om een hek te plaatsen, is helaas nooit overgenomen. Het grafmonument diende tegen het publiek -dat verantwoordelijk werd gesteld voor het materiaalverlies onder andere door het meenemen van fragmenten- te worden afgescherrid⁴⁵, anders bleef het dweilen met de kraan open.

ongelukkige keuze geweest, omdat de corrosie ervan de graf tombe ernstige schade had toegebracht, die misschien wel erger was dan die door de brand⁴¹. De bron van alle ellende was de baksteenvulling van de tombe die drijfnat was. Deze moest verwijderd worden en er moest een nieuwe constructie komen die de monument de kans gaf om te drogen. Het eerste ging echter niet door, vanwege het gevaar van druk of buigbelasting, die de kans van

In januari 1983 werd een begin gemaakt met de restauratie van het praalgraf. De doken werden waar mogelijk verwijderd en de tombe werd met een roestwerend middel geïnjecteerd. Losse delen werden gesorteerd, schoongemaakt en met kunststof doken en natuursteenlijm op hun oorspronkelijk plaats bevestigd. Ontbrekende delen werden ter plaatse gemodelleerd. De sokkel van het graf kreeg een tiental permanente ventilatiegaten die van roosters en ventilatoren werden voorzien. In maart van dat jaar was de restauratie voltooid.

Het heeft niet veel gescheeld of in mei 1984 was het graf alweer beschadigd geraakt. Toen gooiden vandalen een aantal van de kerkramen in en sommige klinkers misten het grafmonument maar net.

Het praalgraf bleef een kwetsbaar kunstwerk. In januari 1990 waren er weer delen aan het monument losgeraakt, zoals de pommel van het zwaard van een van de ridders⁴⁶. Bij een inspectie in 1996 werd geconstateerd dat de reparaties zich 'redelijk goed' hielden op een aantal kwetsbare stukjes na⁴⁷.

Het graf heeft in de loop der eeuwen heel wat moeten doorstaan: branden, vernielingen en restauraties hebben hun sporen getrokken op dit praalgraf. Dat het graf er zwaar geschon- den uitziet, hoeft dus geen verbazing te wekken. Dat is aan de deksel goed te zien, overal zijn scheuren, putten, verkleuringen die de luister van de dit praalgraf enigszins teniet doen [zie afbeelding 7, 8 en 9].

HISTORIE AFGEBEELDE PERSONEN

In 1855 kon de commissie niet zeggen wie de beelden van de graftombe voorstelden. Men had wel het vermoeden dat één van de beelden de dochter van Otto van Arkel, heer van Heukelom kon zijn. Bij de restauratie in 1857 werden de beelden van de deksel afgenomen en toen bleek wie de personen waren. Onder de hoofden werden vier beschadigde wapens zichtbaar die in basreliëf waren uitgehouwen. Tegenwoordig is aan de oostzijde van het monument een plaquette te zien waarop in het Latijn is vermeld wie er op het grafmonument zijn afgebeeld:

*Praalgraf van de doorluchtige Heren van Amstel
Gijsbrecht en Arnold*

*en hun doorluchtige echtgenotes Bertha van Heukelom en Maria van Henegouwen
Ongeveer 500 jaar gelden overleden.⁴⁸*

8. (boven)
Kop en romp van één van de hondjes zijn volledig bedekt met allerlei barsten.

9. (onder)
Aan de verscheidene tinten is te zien hoeveel verschillende materialen zijn gebruikt bij de herstellingen in de loop van anderhalve eeuw.

Aan de hand van de wapens van de vrouwen kon men toen ook achterhalen welke gisant de vader en de zoon Van Amstel/IJsselstein was [zie afbeelding 2]. Helemaal links ligt Gijsbrecht van Amstel, heer van IJsselstein. Waarschijnlijk rond 1260 geboren en in 1344 gestorven. Gijsbrecht van IJsselstein was de zoon van Arnoud van Amstel die als rechter en maarschalk een hoge positie in het gebied van de bisschop van Utrecht had⁴⁹. Bij het overlijden van zijn vader in 1291 kreeg Gijsbrecht als oudste zoon het nalatenschap over IJsselstein. Hij

10.
Het praalgraf na
de restauratie
van 1859 van
boven gezien.

was de eerste in het geslacht van de Van Amstels die de naam Van IJsselstein aannam⁵⁰. Waarschijnlijk is Gijsbrecht de stichter geweest van deze plaats, gelegen in het kerspel Eiteren. Het wapen van de heren van IJsselstein veranderde van vier dwarsbalken in een wapen met een Andreaskruis⁵¹.

Het Sticht was gedurende de tweede helft van de 13de eeuw een gebied waar de de invloedssferen van de graven van Holland en die van de bisschoppen van Utrecht elkaar raakten. Aangezien de macht van deze heren hier niet groot was, trachtten vooral de lokale heren van de situatie te profiteren en wisten zij met wisselend succes hun positie te handhaven⁵². Vooral de familie van Amstel had in dit gebied vele bezittingen verkregen door hun financiële steun bij de ontginningen in de Lopikerwaard. De graven van Holland wisten echter steeds meer hun macht in het Sticht uit te breiden. Uiteindelijk moesten veel lokale machthebbers tegen de graven het onderspit delven en werd hun streven naar het vestigen van een onafhankelijk territorium voorgoed de bodem ingeslagen. Alle gebieden die de Van Amstels in het Sticht beheersten, kwamen nu aan Holland toe. De lokale heren werden leenmannen van de Hollandse graaf en uit een gevoel van vernedering zonnen zij op wraak. Deze rancune resulteerde in de moord op Floris V in 1296. Gijsbrecht van IJsselstein kwam door de moord op de graaf van Holland in grote problemen. Zijn broer Arnold van Benschop en zijn oom Gijsbrecht van Amstel waren allebei betrokken bij de samenzwering. De familie van Amstel werd hierdoor met een vervelende reputatie opgezadeld en Gijsbrecht van IJsselstein heeft zich lange tijd moeten verweren tegen de aantijging dat hij door zijn familiebanden eveneens medeplichtig was aan de samenzwering tegen de graaf. Om twee andere redenen kwam Gijsbrecht ècht in de problemen. Na de moord werden de samenzweerders de achtervolgd. Onder de achtervolgers bevond zich Gijsbrecht van IJsselstein. Het had niet veel gescheeld of Arnold van Benschop was vermoord door woedende boeren die de dood van hun landsheer wilden wreken, als Gijsbrecht hem niet had laten ontsnappen.

Een andere reden was dat gedurende de verwarring na de moord op Floris de bisschop van Utrecht Holland binnenviel. De hoop van de bisschop het graafschap gebieden te kunnen ontfutselen kwam niet uit en de Hollanders dreven de Utrechters zelfs terug. In 1297 stonden de Hollanders voor het kasteel van IJsselstein met het verzoek aan de heer om het krijgsvolk op zijn slot toe te laten, om van daar uit tegen de bisschop een tegenaanval te kunnen ondernemen. Hoewel Gijsbrecht in oktober 1294 zijn dienstbaarheid aan de graaf van Holland had betuigd, kon hij dit verzoek niet inwilligen, aangezien hij ook dienstman bij de bisschop van Utrecht was⁵³. Deze weigering vertoorde graaf Jan I (1296-1299) en hij liet het slot van IJsselstein belegeren. Daar Gijsbrecht door een lokale heer was gevangen genomen, was zijn vrouw Bertha gedwongen het beleg te weerstaan. Na de nederlaag van de familie Van IJsselstein werd haar de heerlijkheid ontnomen; deze verviel aan de graaf van Holland. Graaf Jan II van Henegouwen (1299-1304) schonk de IJsselsteinse bezittingen aan zijn broer Guy. Deze werd in 1301 bisschop van Utrecht. Gijsbrecht trachtte nu op goede voet te geraken met zowel de Hollanders als de bisschop. Dat lijkt hem goed afgegaan te zijn, want het kwam uiteindelijk tot zijn openbare eerher-

stel . Met graaf Willem III de Goede (1304-1337) kwam hij tot een verzoening. Gijsbrecht noemde zich in 1304 alweer heer van IJsselstein. Mogelijk heeft hij de hachelijk militaire situatie waarin het huis van Henegouwen verkeerde in hun strijd met de Vlamingen, goed uitgebuit. Vooral de vijanden van de graaf van Holland zagen toen hun kans schoon om de oude erfgoederen terug te krijgen⁵⁴. Gijsbrecht zal de kant van de graaf gekozen hebben, aangezien hij in dat jaar van de graaf van Holland de 'ridderslag' kreeg. In 1308 werd Gijsbrecht weer erfelijk beleend met de verloren gegane goederen. In zijn politieke spel lijkt ook de 'liefde'⁵⁵ tussen zijn zoon Arnold en Guy's dochter Maria een belangrijke rol te hebben gespeeld. Hoogstwaarschijnlijk hadden beide partijen belang bij een huwelijk. Door de bruid raakte de heer van IJsselstein verwant aan de graaf van Holland en de bisschop van Utrecht. Tevens leverde dit huwelijk vader en zoon allerlei andere gunstbewijzen op, zoals de toestemming van de bisschop om in IJsselstein de parochiekerk van Sint Nicolaas te mogen stichten⁵⁶, die in 1310 werd ingewijd. In een plechtige zitting begin 1308 vond in aanwezigheid van de bisschop van Utrecht en de graaf van Holland de verzoening tussen de beide families plaats. Ter bevestiging hiervan huwde Arnold van IJsselstein met Maria van Henegouwen.

Naast Gijsbrecht ligt zijn vrouw Bertha van Heukelom. Zij was een telg uit het geslacht Van Arkel, welke in Holland als de 'stoutste' [dapperste] van allen werd beschouwd. In de geschiedenis van de Noordelijke Nederlanden werd zij geroemd om de heldhaftige weerstand die zij tegen Hollandse belegeraars in 1297-1298 had geboden. Zij maakte als 'vrouw van uitnemende heldenmoed' vooral grote indruk omdat zij volgens de overleveringen het slot van IJsselstein met een dertigtal personen een jaar én een dag lang 'mannelijk' verdedigde tegen de Hollanders. Alleen door gebrek aan voorraden was zij uiteindelijk gedwongen zich over te geven⁵⁷. De overwonnenen werden door de gefrustreerde aanvoerder van de belegeraars allesbehalve ridderlijk behandeld. De IJsselsteiners werden in gevangenschap naar Dordrecht weggevoerd waar zij moesten loten om in leven te blijven. Bertha behoorde tot de gelukkige helft van de manschappen en overleefde dit vonnis.

Arnold van IJsselstein was een man met een grote belangstelling voor wetenschap, kunst en godsdienst en hij kan worden gezien als een vertegenwoordiger van een opbloeiende beschaving in dit gebied. Hij was vooral bekend om zijn verzamellust van onder andere medische boeken en kerkelijke kunstvoorwerpen. In 1342 stichtte hij in IJsselstein het Onze Lieve Vrouwenbergklooster, een convent voor Cisterciënzers dat een zekere faam genoot vanwege de daar vervaardigde handschriften en boeken.

Arnold speelde als man met een 'lange ondervinding van zaken' in het gewest Utrecht een prominente rol, en genoot groot aanzien aan het hof van de graaf van Holland. Vele malen werd hij tot zegsman van verschillende hoge heren uitverkoren en verscheidene malen trad hij in geschillen als arbiter op⁵⁸.

In 1308 kreeg ook Arnold de ridderlijke waardigheid. In 1344 werd hij -na de dood van zijn vader- heer van IJsselstein en in 1346 werd hij door de gravin van

Holland beleend met de drie lenen IJsselstein, Benschop en Noord Polsbroek, die sindsdien de heerlijkheid 'Baronie IJsselstein' werden genoemd. In 1348 voerde Arnold voor het eerst de titel van baron van IJsselstein⁵⁹.

Naast Arnold van IJsselstein ligt zijn vrouw Maria van Henegouwen (†1344). Zij was de dochter van Guy van Avesnes van Henegouwen, bisschop van Utrecht (1304-1317). Dat gegeven moet in die tijd nogal wat problemen hebben gegeven. In de literatuur wordt er geregeld van gesproken dat zij als kind van een kerkelijke hoogwaardigheidsbekleder een bastaard zou zijn. Hoe voordelig het huwelijk voor de familie Van IJsselstein mag hebben geleden, volgens een vroeg 19de eeuwse historicus scheen de eer van de nakomelingen 'enigszins bezwakt te zijn geworden'⁶⁰. Waarom Maria van Henegouwen een bastaarddochter zou zijn, is niet duidelijk. Het was toch mogelijk dat haar vader voordat hij bisschop werd, getrouwd was geweest en uit dat huwelijk kinderen had⁶¹? Dat na de dood van zijn vrouw deze weduwnaar voor een kerkelijke carrière koos, was mogelijk ongewoon, maar niet ongepast. De dochter was in ieder geval ruimschoots geboren vóórdat Guy van Avesnes tot bisschop werd gekozen. Het huwelijk met Arnold werd in 1308 gesloten en zij zal toen ongeveer 16 jaar zijn geweest. Daarvan uitgaande zal Maria rond 1302 zijn geboren, dus ruim 10 jaar voordat haar vader een kerkelijk ambt kreeg.

STIJL PRAALGRAF

Het praalgraf is een voorbeeld van de gotische beeldhouwkunst. In de Zuidelijke Nederlanden kwamen tijdens de eerste helft van de 14de eeuw regionale scholen op, maar in de Noordelijke Nederlanden bleef de bloei van de beeldhouwkunst ook daarna uit. Mede op grond van het gebruikte steensoort en stijl van beeldhouwen vermoedt men de herkomst van de IJsselsteinse graf-tombe in Vlaanderen, en wel in Doornik⁶². Bij de restauratie van 1857 werden er voorbeelden gezocht om daarnaar de gehavende beelden te kunnen modelleren. Men vond die op de praalgraven van Jan van Avesnes (†1257) en Aleid van Holland (†1283) in de kerk van de Dominicanen te Valenciennes, in dezelfde provincie als Doornik, in Henegouwen. De overeenkomsten vond men in de kostuums van de beelden op de praalgraven⁶³.

In de literatuur werd betreffende het praalgraf in IJsselstein nog wel eens gewag gemaakt van een realistische stijl. Daarvan kan amper sprake zijn als men realistisch opvat als de nauwgezette weergave van personen die eens geleefd hebben, dus als de portrettering van individuen naar het leven. De opmerking dat de kunstenaar realistische uitwerking van bestaande personen nastreefde en hij 'met voorliefde ernaar getracht heeft om de sprekende gelijk-nis zijner modellen te bereiken...' kan niet serieus genomen worden⁶⁴. Door restauraties is het nodige aan de gezichten van de personen veranderd waar-door het moeilijk is om na te gaan wat de oorspronkelijke gezichten waren⁶⁵. Als bovendien de tombe op zijn vroegst na de dood van Arnold van IJsselstein in 1363 is gemaakt, dan was Gijsbrecht al bijna 20 jaar dood. Een te grote tijds-panne om een overleden persoon als model te gebruiken. Waren er misschien

schetsen of tekeningen van de overledenen, die als voorbeeld gediend kunnen hebben? Op grond van de toenmalige portretkunst, moet dat zogenaamde realisme van dergelijke afbeeldingen betwijfeld worden. Daarom zegt de opmerking dat de koppen zoveel individuele trekken bezitten, dat ze als 'welgelijkende portretten kunnen gelden' ook niet veel⁶⁶. Mogelijk kregen de beelden van Arnold en Gijsbrecht op grond van schriftelijke aanwijzingen wel een baard en een pagekapsel. Maar dergelijke individuele verschillen betekenen nog niet dat hier om realistische portretten gaat. Dat neemt niet weg dat de gezichten verschillende gedetailleerde gelaatstreken vertonen.

Bouvy meende dat hoewel een praalgraf als dat in IJsselstein een logge indruk zonder bijzondere trekken maakte, dit Zuid-Nederlandse werk nog altijd van betere kwaliteit was dan wat buiten het Sticht onder Westfaalse invloed ontstond⁶⁷. Een andere auteur, Vogelzang, noemde de grafzerk in IJsselstein 'confectiewerk'⁶⁸. Dat het monument, zoals Tummers beweert, meer heeft geleden van dergelijke negatieve kunsthistorische waardebeoordelingen dan door de restauraties, wil ik bestrijden⁶⁹. Hier is meer sprake van een dichterlijke overdrijving dan van een zakelijke voorstelling. De twee voorbeelden die hij aanhaalt, kunnen met evenveel voorbeelden worden weerlegd⁷⁰. Verkeerde restauraties hebben het graf wel degelijk ernstig aangetast. Dat het herstel van de graftombe op zich liet wachten had meer te maken met een gebrek aan financiën dan met een tekort aan kunsthistorische waardering.

ICONOGRAFIE GRAFTOMBE

Op het praalgraf liggen vier gisanten: figuren van overleden personen, achterover liggend met open ogen, in gebed gevouwen handen en gehuld in officiële kledij, veelal met hun hoofden rustend op kussens. De gewapende gisant zoals op de graftombe van IJsselstein te zien is kwam waarschijnlijk voor het eerst voor op Franse graftomben gedurende het eerste kwart van de 13de eeuw⁷¹.

De vrouwen dragen lange gewaden en hoofddoeken. De verschillende gewaden zijn het enige dat hen van elkaar onderscheidt. De mannen hebben een wapenrusting aan, bestaande uit een harnas, waaronder een borstplaat, dij- en kniestukken, scheenplaten en sabatons. Zij dragen naast een riem met daaraan een zwaard en een dolk ook een hartvormig schild, dat met een schouderband aan hun linkerzijde hangt en waarop het wapen van de Van Amstels staat afgebeeld. De mannen hebben echter geen helm op en zij dragen ook geen handschoenen. Als edelen dragen zij echter niet een lang, maar een kort gewaad. De mannen zijn als ridder afgebeeld, maar dan niet als ruwe professionele militairen of op krijgsvanzuchtige wijze, zoals dat op Britse militaire graftomben te zien is. Deze militaire graven tonen figuren die van top tot teen een wapenrusting dragen en klaar staan om met hun zwaard toe te slaan. Mogelijk hebben de harnassen op de IJsselsteinse tombe een meer decoratieve functie. Zij tonen de wapenrustingen van de heren van IJsselstein niet zozeer uit militaire overwegingen, maar om de morele en ook de sociale meerwaarde van het ridderschap voor de adel te tonen. Vooral in de 14de eeuw kende het ridderschap een groei-

ende status en deze grafombe is hiervan één van de vele voorbeelden.

Aan de voeten van de vrouwen ziet men sculpturen van liggende honden als teken van trouw; bij de voeten van de mannen bevinden zich beelden van liggende leeuwen, die gewoonlijk als teken van kracht en moed worden gezien. Alleen is de betekenis van de leeuw niet zo ondubbelzinnig als veelal wordt verondersteld: het dier kon ook staan voor heerschappij⁷². De leeuw is in ieder geval voor die tijd het gebruikelijke rekwisiet van adellijke grafbeelden. Toch moet men voorzichtig zijn met de aanname dat aan de voeten van de heren van IJsselstein leeuwen hebben gelegen. Bij de ontdekking van de grafombe ontbraken de consoles; de dieren zijn een constructie uit 1857-1859⁷³.

De beelden op het grafmonument bevatten verder geen attributen die verwijzingen naar de speciale daden van Gijsbrecht zoals het stichten van de Nicolaaskerk, van Bertha zoals het weerstaan van een belegering of van Arnold zoals de stichting van het Cisterciënserklooster. Hier zijn vier personen afgebeeld, maar bovenal is er een geslacht weergegeven, in al zijn waardigheid.

De beelden laten geen doden zien maar personen die op een bepaalde manier nog leven, alsof ze liggen te rusten. De handen van de gisanten zijn gevouwen en rusten op hun borst, hun ogen zijn geopend⁷⁴ en hun blik is omhoog gericht om het eeuwig licht te kunnen aanschouwen. Hun houding drukt eerbied uit, de gezichten zijn kalm. Oorspronkelijk, dat wil zeggen voor 1857, lagen de gisanten met hun gezichten naar het oosten. Mogelijk was dat met de bedoeling dat deze beelden konden uitkijken naar de eens komende dageraad van de opstanding, als de Rechter over leven en dood het Laatste Oordeel zou vellen.

De personen zien er, gezien de hoge leeftijden waarop beide mannen zijn overleden, allesbehalve bejaard uit. Op het gelaat van Gijsbrecht en Arnold van IJsselstein zijn wel enkele rimpeltjes te waarneembaar, bij hun vrouwen echter is door de hoofdbedekking geen teken te zien dat op echte ouderdom zou kunnen duiden. Aan de gezichten van de beelden te zien, zijn de personen afgebeeld in de kracht van hun leven. Dat zou kunnen duiden op de invloed van Honorius Augustodunensis' idee, daterend uit de vroege 12de eeuw. Deze meende dat een ieder die overeenkomstig het christelijke geloof had geleefd er zeker van kon zijn dat hij of zij in de ideale leeftijd van de opgestane Christus de eeuwigheid zou ingaan, ongeacht of men als kind of als grijsaard was overleden⁷⁵. Kortom de personen zijn op een bepaalde wijze geïdealiseerd weergegeven, en dat is nog een argument tegen de veronderstelde realistische voorstelling van de grafombe. Dat de ouders ouder waren afgebeeld om de identificatie te vergemakkelijken⁷⁶, moet betwijfeld worden, omdat juist de zoon door zijn baard de indruk wekt de oudste van het kwartet te zijn.

De baldakijn, bestaande uit een leien dakje en spitsbogen overheerst het architectonische kader dat de gisanten omgeeft. De personen zijn overhuifd door een constructie die een beetje aan gereduceerd schip van een gotische kerkgebouw doet denken. Of de baldakijn net als bij heiligenbeelden als een toegang bedoeld was, om aan te geven dat de overledenen reeds naar de zalige gewesten waren overgegaan, en ook daar reeds gekroond waren⁷⁷, valt hier niet uit op te

11. Volgorde van de beelden: op de voorgrond Maria van Henegouwen en Arnoud van IJsselstein. Daarnaast Bertha van Heukelom en Gijsbrecht van IJsselstein.

le aanblik. Deze schijnbare tegenstelling leidde in de literatuur tot een kleine discussie. Volgens de kunsthistorici Bauch en Panofsky viel deze paradox te verklaren met wat zij 'naïviteit' noemden, mogelijk het gevolg van de overgang van de 'onlogische' voorstelling van een staand liggende figuur naar de 'correcte' weergave van een liggend persoon⁷⁸. Kröner kwam met een betere verklaring. Hij bestrijdt de opvatting van een zogenaamde vormconflict. In dergelijke grafbeelden zou er sprake zijn van het samengaan van het grafbeeld met het votiefbeeld. De overleden personen op de tombe lagen opgebaard voor het altaar en tegelijkertijd stonden zij 'levend' voor God⁷⁹. Op deze wijze werd de passiviteit van het opgebaard liggen -voortkomend uit de behoefte aan monumentaliteit- gecombineerd met de activiteit van het aanbidden -voorkomend uit de behoefte aan piëteit. Uit het samengaan van waardigheid en liturgie sprak het verlangen, dat als de overledenen eens voor de Hemelse Rechter zouden staan, men verzekerd was van de verlossing door het eeuwig leven.

Deze iconografie is daarom voor die tijd traditioneel te noemen: hij heeft een prospectieve en niet zozeer een retrospectieve bedoeling. Ook de tombe zelf is de meest representatieve vorm van grafmonumenten tijdens de late middeleeuwen. Nieuw was dat op de tombe vier personen naast elkaar zijn afgebeeld.

ACHTERGROND PRAALGRAF

Een van de vragen die mij een hele tijd bezig heeft gehouden is waarom op deze graftombe vier personen liggen en waarom de opdrachtgever zoveel geld over had voor dit grote praalgraf? In de literatuur wordt geen reden genoemd en ook eigentijdse bronnen hebben daarover niets te melden. Bovendien is de naam van de opdrachtgever in de bronnen niet terug te vinden. Een aantal auteurs neemt aan dat het praalgraf door Guyotte van IJsselstein is opgericht

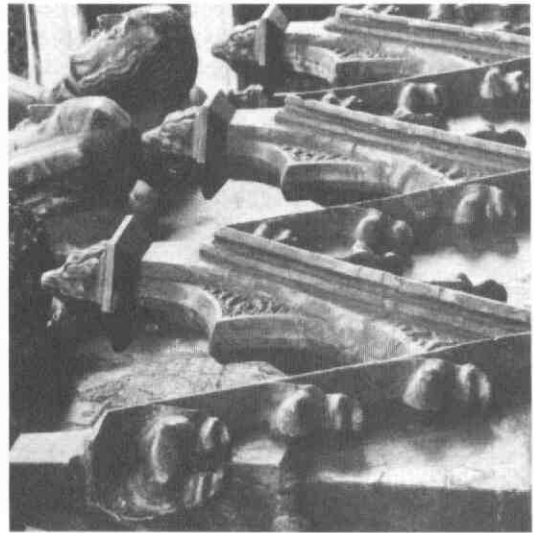
ter nagedachtenis van haar ouders en haar grootouders van vaderszijde. Guyotte is waarschijnlijk rond 1310 geboren, in 1331 trouwde zij met Jan van Egmond en waarschijnlijk is zij in mei-juni 1377 overleden. Na de dood van haar vader in 1363 werd zij erfdochter⁸⁰ en in 1364 werd zij door de graaf van Holland met de baronie beleend. Als zij de opdracht voor de graftombe heeft gegeven, moet dat in ieder geval voor haar dood in 1377 zijn geweest.

Het was bovendien een kostbare aangelegenheid om een dergelijk grafmonument te laten maken en bezorgen. De tombe was in ieder geval als 'Grabmal' bedoeld, ter bevordering van het zieleheil der overledenen. Het opgerichte graf kwam in het noordertransept te staan en dat had te maken met de omstandigheid dat het transept gereserveerd was voor

de verering van de Maagd Maria. Het was immers de plek waar zich toen het mirakelbeeld van Onze Lieve Vrouw van Eiteren bevond⁸¹.

De graftombe was mogelijk ook als 'Denkmal' bedoeld. Er zijn een aantal redenen te bedenken waarom het graf zo'n monumentaal karakter kreeg. Ten eerste kan het graf als een monument voor de familie Van IJsselstein bedoeld zijn. Met Guyotte van IJsselstein ging het huis Van IJsselstein over in het geslacht van Egmond en stierf het dus uit. Het praalgraf is een echte familie-tombe: hier worden niet zozeer individuen, alswel een geslacht weergegeven. Vermoedelijk blijkt dat ook blijkt uit een ander opvallend detail. Hoewel de mannen langer van stuk zijn dan de vrouwen, is het niet zo dat de laatsten zo gepositioneerd zijn dat daaruit zou kunnen blijken dat de echtgenoten boven hen staan. De hoofden van de mannen en de vrouwen zitten op de zelfde hoogte, volgens mij een aanwijzing dat ieder een sociaal gelijke status had. De graftombe wilde meer dan vier aanzienlijke personen tonen, zij was erop uit het prestige van een familie te demonstreren, die haar heerlijkheid tot een baronie had weten uit te bouwen. De figuren liggen niet alleen vroom maar ook statig naast elkaar op een tombe, die een plek kreeg in de kerk die door de familie was opgericht. De figuren zijn bovendien hoogstwaarschijnlijk langer weergegeven dan de personen in werkelijkheid geweest zijn, om daarmee de figuren een monumentaal karakter te geven.

Ten tweede kan de graftombe als monument voor de stad zijn bedoeld. Op het graf waren immers de heren afgebeeld die er voor gezorgd hadden dat de nederzetting IJsselstein zich had weten te ontwikkelen tot een stadje met regionale allure. Door het toedoen van de familie Van Amstel Van IJsselstein hadden de inwoners van de nederzetting een parochiekerk, weekmarkten en stadsrechten gekregen. Kortom het graf kon de bedoeling hebben de grote betekenis van het uitstervende geslacht voor dit plaatsje aan de IJssel te vereeuwigen.

12.
De gotische
baldakijnen.

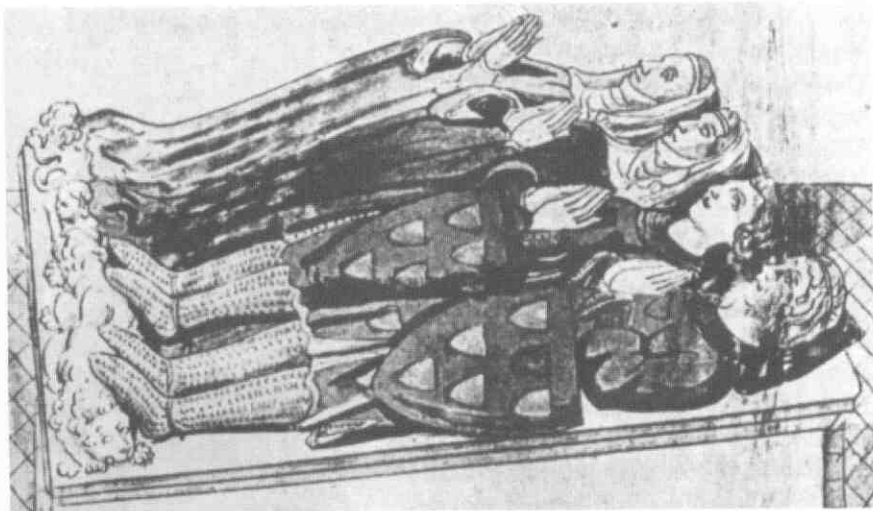

13.

Een ander voorbeeld van een praalgraf met vier personen.

Voor zover in de literatuur bekend zijn het praalgraf van Chaloché en IJsselstein de enigen met twee echtparen daarop afgebeeld.

(Tekening afkomstig uit: Bauch, Das mittelalterliche Grabbild, afb. 174)

Er is nog een derde mogelijkheid en die hing samen met de faam die de moeder van Guyotte zou hebben gehad, zijnde een bastaardkind van een bisschop. Het zou deze reputatie zijn geweest die de familie heeft 'bezwalkt'⁸². Toen één van de dochters van Guyotte, Baerte van Egmond⁸³ (omstreeks 1340 geboren), in 1371 in het huwelijk trad met Gerrit van Culemborch, was diens broeder Johan, heer van Culemborch daarover zeer toornig. Volgens hem zou zij van een bastaard afstammen en hij wilde niet hebben dat de heren van Culemborch 'daar af zouden komen'. Johan zou toen ook gezegd hebben: 'Danck hebben onse Papen/ Dat sij Hertochen ende graven connen maken'⁸⁴, oftewel dat de priesters werden bedankt dat zij hertogen en graven als nakomelingen hadden voortgebracht. Een wat vreemd verwijt omdat het hier om de afstammeling van een baron ging. Het is heel goed mogelijk geweest dat Guyotte deze pijnlijke reputatie met het oprichten van het grafmonument teniet heeft willen doen. Haar moeder was afgebeeld liggend naast haar vader en haar grootouders, personen met een groot aanzien. Zeker haar vader was niet de eerste de beste. Hij was tot baron benoemd, en haar moeder lag als zijn eega aan zijn zijde. Bovendien valt in verband hiermee nog een detail op. De bastaardbalk (schuinstaak) die gewoonlijk op het wapen van onwettige adellijke kinderen werd aangebracht, ontbreekt op het wapen van Maria van Henegouwen zoals die op het graf kan worden aangetroffen⁸⁵.

Het grafmonument zou dus beschouwd kunnen worden als een onderneming van Guyotte om haar moeder één te laten worden met het geslacht Van IJsselstein, door haar als een gelijke voor te stellen in een geslacht dat regionaal een groot aanzien genoot. Het praalgraf toonde de waardigheid van het geslacht, die ook uitstraalde op zijn nakomelingencolo⁸⁶ en mogelijk dat het daarom ook een flinke som mocht kosten.

Misschien is de historisch specifieke context van deze graftombe ook een verklaring voor de grote zeldzaamheid van de daarop aan te treffen iconografie.

Vier op een rij op één grafsteen mag dan zeldzaam zijn, het is niet uitzonderlijk. Dat wil zeggen het is uniek in Nederland, maar niet in West-Europa. Er is in ieder geval één andere grafsteen bekend waarop twee paren zijn afgebeeld. Deze grafombe bevindt zich in Frankrijk, in de abdij van Chaloché, in de diaconie Angers, bij Baugé. Op het grafmonument aldaar liggen vader en zoon en moeder en schoondochter naast elkaar⁸⁷ [zie afbeelding 13].

CONCLUSIE

De aangevoerde verklaring om een praalgraf te laten maken met vier gisanten is hypothetisch van aard. Dat een echtpaar zich naast elkaar liet weergeven, behoeft geen uitleg; maar waarom naast de grootvader en grootmoeder, ook de vader en de moeder van de vermoedelijke opdrachtgeefster op één grafsteen zijn afgebeeld, valt vanwege het geringe aantal soortgelijke tomben en het ontbreken van eigentijdse bronnen, niet te bewijzen.

Naast het levend houden van de herinnering om voor het zielenheil van de gestorvenen te bidden, moet naar mijn mening prestige minstens een even belangrijke reden zijn geweest. Kortom de behoefte aan hemelse zegen ging samen met het verlangen naar regionale glorie. Het praalgraf diende op een indrukwekkende wijze het aanzien van het geslacht Van IJsselstein te tonen, dat zich ondanks een vermeende reputatie voor niemand hoefde te generen.

Literatuur

- Aa, A.J. van der, *Biografisch Woordenboek der Nederlanden. Bevattende diens beschrijvingen van zodanige personen, die zich op enigerlei wijze in ons vaderland hebben vermaard gemaakt* - III, VII (1969) [Herdruk van het werk uit 1852]
- Abink Spaink, J.J., *IJsselstein, verleden en heden* (1963)
- Arend, J.P., *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands, van de vroegste tijden tot op heden* - II (1843)
- Arkel, R. van, "Wie is wie?", Namen bij het grafmonument 'van Amstel' in: *Historische Kring IJsselstein* - 67 (1993)
- Bauch, K., *Das Mittelalterliche Grabbild, Figürliche Grabmäler des 11. bis 15. Jahrhunderts in Europa* (1976)
- Berg, S.J. van den, 'De burchvrouw van IJsselstein 1298' in: *Aurora. Jaarboekje voor 1857*, S.J. van den Berg (uitg.) (1857)
- Boer, D.E.H. de, *Graven van Holland: portretten* (1995)
- Boon, J.G.M., *IJsselstein. Uw woonstede in historischen hedendaagse beelden* (1971)
- Bouvy, D.P.R.A., *Middeleeuwsche beeldhouwkunst in de Noordelijke Nederlanden* (1947)
- Cohen, K., *Metamorphosis of a Death Symbol. The Transi Tomb in the Late Middle Ages and the Renaissance* (1973)

- Croockewit, W. Az.; Vogelzang, W., 'Verslag van het dienstjaar 1908 van de Provinciale Commissie van Toezicht op de bewaring en instandhouding van voorwerpen van waarde uit het oogpunt van geschiedenis en kunst' in: *Verslag van den Toestand der Provincie Utrecht in 1908*, Gedeputeerde Staten van Utrecht (1909)
- Croockewit, W. Az.; Vogelzang, W., 'Verslag van het dienstjaar 1909.....' in: *Verslag van den Toestand der Provincie Utrecht in 1909*, Gedeputeerde Staten van Utrecht (1910)
- Croockewit, W. Az.; Vogelzang, W., 'Verslag van het dienstjaar 1910.....' in: *Verslag van den Toestand der Provincie Utrecht in 1910*, Gedeputeerde Staten van Utrecht (1911)
- Croockewit, W. Az.; Vogelzang, W., 'Verslag van het dienstjaar 1911.....' in: *Verslag van den Toestand der Provincie Utrecht in 1911*, Gedeputeerde Staten van Utrecht (1912)
- *Dictionary of Art* - XXXI, J. Turner (ed.) (1996)
- Dek, A.W.E., *Genealogie der heren en graven van Egmond* (1970)
- Donga, K., 'Geschiedenis en restauratie van St. Nicolaaskerk en toren te IJsselstein' in: *Historische Kring IJsselstein* - 24/25 (1983)
- Donga, K./Architectenbureau T. van Hoogenvest. Bureau van Restauratie en rehabilitatie, *Geschiedenis en restauratie van de St. Nicolaaskerk en toren te IJsselstein* (1983)
- Doorn, Z. van, *Uit de vroege geschiedenis van Pijperickerwaard en omgeving* (1959)
- Geer van Oudegein, J.J. de, *Bijdragen tot de Geschiedenis der provincie Utrecht* (1860)
- Giesen-Geurts, B.; Mimpfen, R.; Vernooij, A., *IJsselstein. Geschiedenis en architectuur* (1989) [= Monumenten-Inventarisatie Provincie Utrecht - II]
- Haslingshuis, E.J.; Peeters, C.J.A.C., *De Dom van Utrecht* (1965)[De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst - II. De provincie Utrecht, Rijkscommissie voor de monumentenzorg (ed.)]
- Heiniger, J., 'De Amstels van IJsselstein' in: *Historische Kring IJsselstein* - 16 (1980)
- Hulsman, A.; Jorna, I.; Witteveen, K., *Kerkengids IJsselstein*, *Historische Kring IJsselstein* - 18 (1981)
- Hurtig, J.H., *The Armored Gisant before 1400* (1979)
- Jacob, H.E. 's, *Beschouwingen over christelijke grafkunst. Voornamelijk in Frankrijk en Italië* (1950)
- Janssen, L.J.F., 'Mededeeling over twee merkwaardige grafmonumenten in de kerk van IJsselstein' in: *Aanteekeningen van het verhandelde in de sectie van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen* (1850)
- Janssen, L.J.F., *Rapport van de Commissie van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap benoemd tot onderzoek van een oud praalgraf in de Herv. kerk te IJsselstein* (1855)
- Janssen, L.J.F., 'De tombe der van Amstels in de kerk te IJsselstein' in: *Algemeene Konst- en Letterbode* (1857)
- Janssen, L.J.F., 'Onthulling der herstelde praalgraven der van Amstels te IJsselstein' in: *Algemeene Konst- en Letterbode* (1860)
- Jorna, J.B., 'De oude Sint Nicolaaskerk' in: *Historische Kring IJsselstein* 13 (1981)
- Koppel, A. van de, *Beknopte geschiedenis van de in den avond van 10 augustus 1911 door brand vernielde kerk der Ned. Herv. Gemeente, toren en praalgraven* (1911)
- Körner, H., *Grabmonumenten des Mittelalters* (1997)

- Mulder, A., 'Over de kerk der Ned. Herv. Gemeente te IJsselstein' in: *Bulletin van den Nederlandsche Oudheidkundige Bond*, 2de serie - 4 (1911)
- Murk, L., *Over IJsselstein gesproken* (1985)
- N.N., 'Monumenten. Monumentenzorg en museumbeheer en de staatbegroting voor 1912' in: *Bulletin van den Nederlandsche Oudheidkundige Bond*, 2de serie - 4 (1911)
- N.N., 'De kerk te IJsselstein' in: *De Opmerker. Bouwkundig weekblad* (1911)
- N.N., 'IJsselstein' in: *De Opmerker. Bouwkundig weekblad* (1915), bijlage van nr. 46
- Panofsky, E., *Tomb Sculpture. Four lectures on its changing aspect from ancient Egypt to Bernini* (New York z.j.)
- Riele, L. te., 'De Graftombe der Heeren van IJsselstein' in: *Het Huis oud en nieuw. Maandelijksch prentenboek gewijd aan huisinrichting ...* - 9 (1911)
- Rietstap, J.B., *De wapens van den tegenwoordigen en vroegeren Nederlandsche adel* (1890)
- Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst - I De provincie Utrecht* (1908)
- Rogge, D., 'Doornikse grafplastiek in het Sticht' in: *Gentse bijdragen tot de Kunstgeschiedenis* - 13 (1951)
- Siccama, P.; Vergouw, M., *Eyteren bij IJsselstein* (1993)
- Siccama, P.; Vergouw, M., 'De oude Sint Nicolaas kerk van IJsselstein' in: *Historische Kring IJsselstein* - 3 (1977)
- Siccama, P.; Vergouw, M., 'Sic Transit Gloria Mundi' in: *Historische Kring IJsselstein* - 24/25 (1983)
- Singels, N.J., *Uit de geschiedenis van het P.U.G. (Provinciaal Utrechtsch Genootschap) 1773-1923. Samengesteld bij gelegenheid van het 150 jarig bestaan in opdracht der directie* (1923)
- Smits, X., 'De graftombe der Heeren van IJsselstein' in: *Sint Lucas* - 3 (1910)
- Spaen, W.A. van, *Historie der heeren van Amstel, van IJsselstein en van Mijnden* (Den Haag 1807)
- Tongerloo, L. van, 'Middeleeuws IJsselstein' in: *Historische Kring IJsselstein* - 4 (1979)
- Tummers, H., 'Laatmiddeleeuwse figurale grafsculptuur in Nederland' in: *Beelden in de late Middeleeuwen en Renaissance* (1994) [Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek - 45]
- Uyl, W.F.J. den, *Den Lopikerwaard - 1. Dorp en kerspel tot 1814* (1960)
- Valkenburg, W.W. van, 'De voorouders van Z.K.H. prins der Nederlanden' in: *De Nederlandsche Leeuw. Maandblad voor het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht en Wapenkunde* (1966)
- Vogelzang, W., 'De Noordnederlandse beeldhouwkunst van de twaalfde tot de eerste helft van de 16de eeuw' in: *Kunstgeschiedenis der Nederlanden*, Gelder, H. van; Duverger, J. (uitg.) (1954³)
- Wap, J.J.F., 'Het praalgraf in de kerk van IJsselstein' in: *Utrechtse volksalmanak* (1859)
- *IJsselstein monumentaal*, B. Rietveld (uitg.) (1983)

Archief

- Gemeente Archief Utrecht, Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, nr. 138
- Gemeente Archief IJsselstein
- Rijksdienst voor Monumentenzorg Zeist, Panddossier: IJsselstein (Utr.). E. Ned. Herv. Sint Nicolaaskerk

Noten

1. Wat er met de beenderen in de tombe is gebeurd is niet bekend. Volgens het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen zou een aantekening in het archief van de kerk zijn met de vermelding dat er in 1650 geen beenderen meer aanwezig waren in het graf, Rijks Archief Utrecht (=RAU): archief Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen (PUG)/138, nr. 17, Notulen directievergadering PUG, 469, 06-10-1856. Dit is in tegenspraak met een aantekening in het Register van de graven in de kerk ... 1660-c.1730, waar te lezen is dat er rond 1660 wel enige doodsbeenderen zijn aangetroffen. Gemeente Archief IJsselstein, *Archief Nederlands Hervormde Kerk*, stuk 134.
2. Janssen (1857), 324.
3. Rijksdienst voor Monumentenzorg Zeist: Panddossier, IJsselstein (Utr.). E. Ned. Herv. Sint Nicolaaskerk (= RvMZ: Pdlj,) map 4. Alga Onderzoek en Restauratie Techniek b.v., Rapport St. Nicolaas kerk te IJsselstein, 19-09-1980, 10. Koppel meent dat het werk altijd uit twee stukken heeft bestaan, maar mogelijk baseert hij dat op waarnemingen na de restauratie van 1859, Koppel, 20.
4. Riele, 352. In de literatuur worden er verschillende soorten steen genoemd, zoals toetssteen, een matzwarte variëteit van kwarts en ook Namens marmer, Janssen, *Rapport*, 2; Rijkscommissie tot opmaken en uitgegeven van inventaris van monumenten..., 28-29. Om de onduidelijkheid te vergroten wordt er ook nog Doornikse kalksteen als steensoort genoemd, Rogge, 193. Het gaat hier om een zwarte kalksteen uit Namen. Deze is zachter, gemakkelijker te bewerken, daarom goedkoper maar ook vergankelijker dan marmer waarmee het verwant is, RvMZ, Pdlj, map 1. Rapport graftombe Gijsbert van Amstel van IJsselstein en Aleida van Culemborg, 22-09-1962, 1. Het graf is van de zelfde steensoort als de tombe van bisschop Guy van Avesnes (†1317) in dom van Utrecht, Bouvy, 21.
5. Bouvy, 22. Voor deze datering na 1330 geeft deze als reden de haarspeldplooi in het gewaad van de linkervrouw.
6. Hulsman, 14.
7. Deze periode is gebaseerd op de aanname dat de opdracht in ieder geval door Guyotte van IJsselstein (†1377) is gegeven, alleen zijn er geen bronnen bekend die deze veronderstelling bevestigen, Siccama, Vergouw (1983), 100; Smits, 129; Tummers, 239.
8. Rijkscommissie, 28-29. Dit jaartal is verder niet onderbouwd. Rogge, 196, dateert op grond de klederdracht van Maria van Henegouwen het graf uit het laatste kwart van de 14de eeuw.
9. Tummers, 238. De auteur stelt dat tegenwoordig een derde van het graf geen origineel werk meer is.
10. RAU: PUG, nr.107, Ingekomen stukken, brief Janssen aan het bestuur PUG, 27-05-1850.

11. *Aanteekeningen*, 62.
12. RAU: PUG, nr. 17, 59-60, 2 december 1850.
13. RAU, PUG, nr. 109 Ingekomen stukken, brief Heeren Kerkvoogden aan de directie van het P.U.G., ...-10-1853.
14. Janssen (1855), 2-4.
15. Wap, 124.
16. *Aanteekeningen*, 63.
17. Na hun ontdekking hebben de helmen nog decennia lang naast het graf geprikt. Momenteel kunnen zij in de vaste expositie van het Stadsmuseum IJsselstein bezichtigd worden.
18. Janssen (1855), 7.
19. RAU: PUG, nr. 17, 438, 07-01-1856.
20. RAU: PUG, nr. 17, 448, 06-05-1856; 483, 05-01-1857.
21. RAU: PUG, nr. 125 Uitgaande stukken, brief aan Georges 12-01-1860.
22. RAU: PUG, nr. 125, brief aan Janssen, 12-01-1858.
23. RAU: PUG, nr. 10 Notulenboek, 17-10-1904; Singels, 191.
24. RAU: PUG, nr. 56 Bijlagen notulen, brief Muller, 21-03-1905.
25. RAU: PUG, nr. 17, 489-490, 02-02-1857; 500, 06-04-1857; Janssen (1860), 11-12.
26. Misschien was de bisschop bereid in de kosten bij te dragen omdat hij meende dat Bertha van Heukelom een verre voorouder van hem was. De besprekingen met deze kerkelijk hoogwaardigheidsbekleder liepen op niets uit, omdat er blijkbaar geen andere fondsen voor de restauratie te vinden waren.
27. Croockewit, *Verslag 1909*, 11.
28. Riele, 352.
29. Croockewit, *Verslag 1910*, Bijlage XI, 3-4.
30. Volgens de overleveringen is de kerk veel vaker door een ramp getroffen. De kerk werd waarschijnlijk voor het eerst eind juni 1417 geteisterd, toen de Hoeken IJsselstein veroverden en plunderden. In 1466 werd de stad door Gelderse troepen volledig geplunderd en verwoest. Mogelijk werd ook de kerk getroffen. In ieder geval werd de kerk in 1534 door een brand getroffen. Giesen-Geurts, 27-30; Hulsman, 6-7, Siccama, Vergouw (1977), 23. Bij de brand van 1911 zorgde hier de één zijn nood voor de ander zijn brood. Bakker Van Schaik deed na aanleiding van de brand plaatjes bij zijn zelfgemaakte beschuit. De te verzamelen serie bestond uit een tiental foto's van de kerk voor en na de brand, Murk, 86-87.
31. Riele, 352; Croockewit, *Verslag 1911*, Bijlage XI, 1; *Opmerker* (1911), 307.
32. Croockewit, *Verslag 1911*, Bijlage XI, 2.
33. *Opmerker* (1915), 3-4; Rietveld, 20; Hulsman, 12.
34. Donga/Architectenbureau Hoogevest, 15; RvMZ, PdIJ, map 3, H.H.O. Jahn Restauratietechnieken en onderzoek aan Architectenbureau T. van Hoogenvest, Uittreksel van de restauratieadvies betreffende het praalgraf van de Heiligen [sic] Heeren van IJsselstein, 06-12-1982, 2.

35. RvMZ, PdlJ, map 1. Rapport graftombe Gijsbert van Amstel van IJsselstein en Aleida van Culemborg, 22-09-1962, 2-3. Zie ook: Brief van de directeur bij de Rijksdienst voor Monumentenzorg, hoofd der afdeling Restauratie, aan het College der kerkvoogden der Ned. Herv. Kerk, 29-10-1962.
36. RvMZ, PdlJ, map 1. Brief van het College van Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente te IJsselstein aan R. Mieschke, hoofd afdeling Restauratie der Rijksdienst voor Monumentenzorg, 08-11-1962.
37. RvMZ, PdlJ, map 2. Rapport praalgraf Sint Nicolaaskerk IJsselstein, ...-10,1973, 2-4.
38. RvMZ, PdlJ, map 2. Advies van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk betreffende de toren van de Ned. Herv. Kerk en de grafmonumenten te IJsselstein, 06-05-1977.
39. RvMZ, PdlJ, map 2. Brief P. Siccama en M. Vergouw aan de Rijksdienst voor Monumentenzorg, 29-08-1976.
40. RvMZ, PdlJ, map 2. Brief van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk aan de Kerkvoogdij der Ned. Herv. Gemeente van IJsselstein, 09-04-1979.
41. RvMZ, PdlJ, map 4. Alga Onderzoek en Restauratie Techniek b.v., Rapport St. Nicolaas kerk te IJsselstein, 19-09-1980, 10; De Waal Scanning, IJsselstein, graftombe in Kerk. Non-destructief onderzoek op beeldengroep, 09-10-1980, 1.
42. RvMZ, PdlJ, map 3, zie verder: noot 34.
43. RvMZ, PdlJ, map 4, De Waal Scanning, IJsselstein, graftombe in Kerk. Non-destructief onderzoek op beeldengroep, 09-10-1980, 2; RvMZ, PdlJ, map 3: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Rapport betreffende de graftombes Aleid van Culemborg en de Heren en Vrouwen van IJsselstein, 16-11-1982, 1-2.
44. Donga/Architectenbureau Hoogeveest, 30.
45. RvMZ, PdlJ, map 3: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Rapport betreffende de graftombes Aleid van Culemborg en de Heren en Vrouwen van IJsselstein, 16-11-1982, 2.
46. RvMZ, PdlJ, map 5. Brief C.H. Staal, secretaris van het Provinciaal Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 16-01-1990.
47. RvMZ, PdlJ, map 5. Brief van Overeem, Rijksdienst voor Monumentenzorg, sektor II Instandhoudingstechnologie aan Gedesse van het Architectenbureau T. van Hoogeveest, 26-11-1996.
48. Rest van het plaquette: *Door de tand des tijds aangetast.Het Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht heeft de zorg voor het herstel op zich genomen door de hand van de beeldhouwer E.F. Georges in het jaar 1859.*
49. Tongerlo, 2. Arnold van Amstel had in 1277 het recht van rechtspraak verworven in het gebied van Eiteren. Als vertegenwoordiger van de bisschop had hij als taak personen op te sporen en te vervolgen die van zware misdrijven werden beschuldigd. Hij voerde ook de vonnissen uit.
50. Geer Oudegein, 112-113; Giesen-Geurts, 24-25; Uyl, 294.
51. Boon, 14.
52. Valkenburg, 108.
53. Geer Oudegein, 114-115; Heiniger, 11.
54. Boer, 83-84.

55. Hulsman, 3. Het is niet duidelijk of liefde hier als een serieus historisch of als een poëtisch gegeven moet worden opgevat.
56. Vergouw, Siccama (1977), 19.
57. Aa - III, H. 225, - VII, IJ. 5-6; Een vorm van Nachleben is te vinden in de proza die in de 19de eeuw nog aan haar gewijd waren, zoals bij Berg, 'Burchtvrouw van IJsselstein' in: Aurora, 71:
- Maar schoon ook der mannen laagheid vrouwentrouw en heldenmoed
't Edelste eerloon heeft ontworpen, onbezwalkt blinkt toch haar gloed;
En zij schittren heen door de eeuwen, even glans rijk, even rein,
En nog stralen ze om den grafsteen in de kerk van IJsselstein.*
58. Abink Spaink, 27-29.
59. Boon, 16; Geer Oudegein, 124.
60. Spaen, 131-132.
61. Siccama, Vergouw (1993), 31-37.
62. Tummers, 239. Gezien de steensoort waarvan de tombe is vervaardigd zou de tombe volgens deze auteur in de regio van Namen zijn gemaakt. De meeste auteurs vermoeden een Doornikse oorsprong, Haslingshuis, 367; Siccama, Vergouw (1983), 100. Alleen volgens Rogge is de Doornikse herkomst van het werk niet helemaal zeker. Er is 'geen enkel vast gegeven om uit te maken of deze tombe uit een Doorniks of een Gents atelier stamt. Maar omdat andere tomben, onder andere die van Guy van Avesnes in de domkerk, met haast volledige zekerheid uit een Doorniks atelier stamt, lijkt het hoogstwaarschijnlijk', 196.
63. Janssen (1855), 7. Smits meende dat de graftombe van IJsselstein een produkt van Utrechtse bodem was. De beelden van het grafmonument hadden volgens hem dat 'eigenaardig, Nederlandsch karakter uit de laatste gedeelte der veertiende eeuw...', 130-131.
64. Smits, 131. De auteur baseert zijn opvatting over het zogenaamde merkwaardige realisme van de 14de eeuw op grond van de verschillen in de handen van de gisanten. Alleen de oorspronkelijke handen ontbraken in 1850. De door Janssen vermoede zorg voor het nabootsen van gelaatstreken der overledenen moet ook betwijfeld worden, (1855), 4.
65. De bewering van Rietveld dat bij de restauratie van 1859 de figuren 'helaas hun naïeve gelaatstreken verloren' hadden en zij nu met 'kille, hooghartig lijkende gezichten ten hemel' blikten, is een kwestie van smaak. Het is alleen helemaal niet duidelijk welk oorspronkelijk voorbeeld de auteur voort ogen had, waarmee hij het uiteindelijke resultaat heeft kunnen vergelijken, 19.
66. Riele, 353.
67. Bouvy, 22.
68. Vogelzang (1954), 134,
69. Tummers, 237-238.
70. Donga, 99. Hij noemt het beeldhouwwerk van hoge kwaliteit. En Tummers zelf noemt de graftombe nog steeds een indrukwekkend geheel met veel aandacht voor detail, 238.
71. Hurting, 2.
72. Bauch, 73-74; volgens een andere interpretatie zouden leeuwen ook kunnen duiden op het zegevieren over het kwade, Jacobs, 57.
73. Janssen (1855) 3. Janssen meende om redenen die hij helaas niet toelichtte, dat er oor-

spronkelijk geen leeuwjes bij de voeten van de mannen zaten, maar dat hun voeten op hondjes rustten.

74. Open ogen zou voor noord-Europa ongebruikelijk zijn, Dictionary, 123.
75. Körner, 119.
76. Jacobs, 52-54.
77. Smits, 132; zie ook: Cohen, 4.
78. Bauch, 64-66; Panofsky, 55-57.
79. Dit gegeven is volgens deze auteur aanwezig in nagenoeg alle figuurgrafbeelden van de 13de tot de 15de eeuw, Körner, 111-117.
80. Valkenburg, 107.
81. Siccama, Vergouw (1973), 23
82. Wap, 117.
83. Dek, 16.
84. Spaen, 132.
85. Arkel, 133.
86. Panofsky, 63; Hurting, 214, 224-226; Körner, 3.
87. Bauch, 111, 113.

Stichting Historische Kring IJsselstein

Uitgave: nr. 89, december 1999

Voorzitter: J.C.M. Klomp
tel: (030) 688 28 52

Secretariaat: C.J.H. van Dijk-Westerhout,
Omloop West 42,
3402 XP IJsselstein,
tel: (030) 688 36 99

Penningmeester: W.J. van Vliet
J.W. Frisolaan 7,
3401 AX IJsselstein,
tel: (030) 688 16 60

Bank: Postbank. nr.: 4074718

Redactie: B. Rietveld
Meerenburgerhorn 10
3401 CD IJsselstein
tel: (030) 688 74 74
email: bariet@knoware.nl

Druk: Libertas, Bunnik

ISSN: 1384.704X

Donateurs ontvangen het periodiek (4 uitgaven per jaar) en worden op de hoogte gehouden van de activiteiten. Nieuwe donateurs kunnen zich aanmelden bij de penningmeester waar tevens mutaties kunnen worden doorgegeven. Voor inwoners van IJsselstein is de bijdrage minimaal f 20,- (voor bedrijven f30,-). Voor hen die buiten IJsselstein wonen is de bijdrage resp. f 29,50 en f 39,50. Losse nummers, voor zover voorradig zijn à f 7,50 verkrijgbaar via het secretariaat. Voor dubbelnummers is de prijs f 10,-